

Hüseynova Sevinc Əli qızı⁶⁵

İNSAN PROBLEMİNİN EKZİSTENSİALİZM CƏRÇİVƏSİNDƏ ÖYRƏNİLMƏSİ

Hal -hazırda bəşəriyyətin özünü məhv etmək təhlükəsi ilə üzləşdiyi və mənəvi böhran icdə olduğu bir vaxtda insanların şüurunda ümumbəşəri dəyərlərin prioritetliyini dünyanın qarşılıqlı asılılığı ideyasını təsdiq etmək zərurəti yaranmaqdadır . Bu mənada ekzistensialist antropologiyanın ideyaları müasir insanın keçirdiyi daxili narahatılıqla uzlaşır. Bu fəlsəfi istiqamətin nümayəndələri insanın inamını bərpa etməklə ,ona qətiyyət impulsu verməklə varlığını daha mənalı etməyi bacaran insan yaratmağa çalışırdılar .

Ekzistensializm XX əsrin ən dəbdə olan fəlsəfi təlimi kimi müasir

Qərbin ən öndə gedən fəlsəfi cərəyanlardan biri hesab edilir . Xx əsrin fəlsəfi məktəbi kimi mövcud olan ekzistensializm Qərb cəmiyyətinin müəyyən hissəsinin ideologiyasının bir amilinə çevrilərək bu gün də aktuallaşmağa qadirdir. Bu fəlsəfənin bəşəriyyətin fəlsəfi fikir tarixində əhəmiyyətini müəyyən etmək üçün ekzistensializmin insanın müasir dövrdə ən ümumi, “fundamental” mövcudluq problemləri ilə əlaqələndirdiyi problemlər dairəsinə müraciət edək. Müəyyən tarixi dövrdə, İkinci dünya müharibəsinin sonlarına yaxın ekzistensializmin müddəaları, onların demək olar ki, aksiomatik səslənməsi, universallığı ekzistensializmə xeyli populyarlıq gətirdi . J.-P.Sartr, A.Kamyu, H.Marsel, M.Merlo-Pontinin fəaliyyəti ilə əlaqədar ekzistensial əhval-ruhiyyələrinin dalğası Fransadan AFR-ə, İtaliyaya sıçradı. Müharibədənsənə ilk illərin Qərb mətbuatı ekzistensialist terminlərlə dolu idi: “seçim”, “risk”, “qeyri-həqiqi mövcudluq”, “özünüaldatma” anlayışlarını siyasətçilər, mədəniyyət xadimləri, katolik kilsə nümayəndələri həvəslə işlədirdilər. Ekzistensializmin özü öz kateqoriyalarının universallığında təkid edərək, ilk növbədə refleksiya yolu ilə fərdi şübhələr təcrübəsinə, insanın özünün özü ilə mübarizəsinə, illüziyalardan qurtulmasına yekun vurub bunu izah edən dünyagörüşü roluna iddia edirdi.

Ekzistensialist filosofların diqqətini çəkən insan problemi müasir Avropa həyatının ziddiyyətlərlə dolu bir zamanda çox aktuallıq kəsb etmişdir.Ekzistensializm qnoseoloji məsələlərə deyil ,ontoloji problemlərə xüsusi maraqla yanaşırdılar. İdrak məsələlərində yalnız intuitsiyaya önəm verən ekzistensializm zəkamı insanın ən qəddar düşməni hesab edirdi .Dekartın düşünürəm deməli,mövcudam prinsipinin əleyhinə çıxmaqla onu,mövcudam deməli düşünürəm ifadəsi ilə əvəz etdilər. .Ekzistensializm elan edir ki ,insan ın həqiqi mövcudluqluğu əldə etməyin yolu elmin təsirindən azad olmaq və rasionallığın tələbi ilə yaşamaqdan imtina etmək lə mümkündür .Məhz buna görə elm texnika tərəqqiyə meyl bəşəri mövcudluğun inkişafına mane olur.K.Yaspers yazır :”İnsan elmin predmeti ola bilməz .İnsanı elmi prinsiplərə tabe etsək ,onda onun fərdi xüsusiyyətləri ,mövcudluğu məhv ediləcək “. (1)Elm, müasir mədəniyyətin inkişafı insanın bəşəri keyfiyyətlərinin məhv etdiyinə hec bir şübhə etməyən ekzistensialistlər insanın mədəni sərvətlər yaratmaq enerjisinin tükəndiyini bildirirdilər .İnsan varlığında ictimai olanın güclənməsi fərdiliyin azalması faktını yaradır. Məhz buna görə də ekzistensializm ictimai olan nə varsa ona tənqidi nöqtəyi nəzərdən yanaşırdılar.Onlar “ dasman” adlı kateqoriya vastəsilə ictimailəşmiş insanın simasını xarakterizə edirdilər .

Artıq XIX əsrin sonlarında ekzistensialist filosoflar dünyanı bürüyən gərginlik, anlaşılmazlıq və qəddarlıqdan bəhs edirdilər. Onlar dönə - dönə vürğulayırdılar ki, yaxınlaşan XX əsr katastroflar və bəlalar əsri olmaqla insan zəkasının ağılaşmaz həqiqətlərlə üzləşəcəyi dövrü olacaqdır. Əlbəttə, ekzistensialist filosofları narahat edən problemlər müasir insanın hal- hazırda qarşılaşdığı problemlərdir. Bununla da ekzistensializm öz ünün düzgün müddəaları ,prinsipləri və hipotezləri ilə müasir qərb fəlsəfəsində olduqca mükəmməl bir fəlsəfəyə çevrildi. Ekzistensialist filosoflar sübut edirdilər ki , insan öz mahiyyətini aşkar etmək üçün əvvəlcə mövcud olmalıdır. Ekzistensializmə görə bəşəri realıq olan insan fasiləsiz təşəkkülənməklə şəraitdən şəraitə dəyişir. Ekzistensialistlər üçün ekzistensiya varlıq kimi təsəvvür olunan şüurdur. “ Burjuaznaya filosofiya” Onlar insan mövcudluğunu ictimai münasibətlərdən kənarında öyrənməyi tərciyə edirdilər. Cəmiyyətin qanunlarını qəbul etməyən və onu fərd üçün bir təhlükə hesab edən filosoflar cəmiyyətlə şəxsiyyət arasında uçurum olduğunu sübut etməyə çalışırdılar.Onlar cəmiyyəti gerçək varlığın mövcudluğunun əldə olunması yolunda bir əngəl hesab edirdilər . Bu fəlsəfə əminidi ki, insan azadlıq və xöşbəxtliyi cəmiyyət daxilində buxovlanır. Fərdin ictimailəşməsi ekzistensializmdə “man” anlayışı ilə ifadə olunur. “Man” insan

da özünü fərd kimi göstərə bilmir. Onun vasitəsi ilə insan fərdiliyini itirir və başqalarına çevrilir. XX əsrin fərdiyəçilik fəlsəfəsi olan eksiztensializm dünyanın bir çox ölkələrinə yayılaraq özünü dövrün ən ciddi problemləri ilə yanaşı insan həyatının dərinliklərində baş vuran ziddiyət və xaosun aşkar olunmasına həsr etdiyinə düşünür .Ekzistensializm fəlsəfəsinə qədər insan və dünyanı bu qədər orjinalılıqla öyrənən cərəyana rast gəlmək mümkün deyil Ekzistensializm varlıq fəlsəfəsi olmaq etibarilə meydana çıxmaqla insan nədir? onun mənası nədən ibarətdir? insan zəifdir və ya güclüdür, o özünü zamanda təsdiqləyə bilirmi ?kimi suallara cavab axtarır .xx əsrdə xautik dövr olmaqla müharibələr,konfliktlər əsridir Bu əsr insan mövcudluğunun bir daha nəzərdən keçirməsini vacib sayır .Mövcud ictimai siyasi quruluşu ,ideologiyayı ,dövləti mədəniyyəti tənqid edən ekzistensializm müasir intellektual əsarətə, texnokratik əsarətə qarşı inadla mübarizə aparırdılar .

⁶⁵ Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye U niversitetinin ictimai fənlər kafedrasının müəllimi

Ekzistensialistlər varlıq anlayışını fəlsəfi prinsiplərinin əsası hesab edirdilər. İnsanın mahiyyətini dərk etməyə münasib olan yeganə kateqoriya varlıq kateqoriyasıdır. Varlıq bütün parametrləri ilə davamlı dinamik dəyişən bir axındır. O insanı dəyişkənliyə qadir bir məxluq kimi yaradır.

Qeyd etdiyimiz kimi avropa çox çətin dönüş yaşayırdı. Ekzistensialist filosoflar ictimai siyasi hadisələri izləməklə diktatura dövründə insan və insanlıq adına kölgə salan mərhəmətsiz, qeyri humanist yaşamı dəyərləndirə bilməzdilər. Məhz bunun nəticəsidir ki, ekzistensialist filosoflar daha sərt mövqe ilə müasir dünyanın fəaliyyət formasını mərhəmətə deyil, qəddarlığa xidmət etdiyini vurğulayırdılar. Bir sözlə həyat təcrübələrini fəlsəfi prinsiplərə, düşüncələrə aid etmək bu fəlsəfənin xarakteristikasını təşkil edirdi. Bəs bir həyat təcrübəsindən fəlsəfə çıxarmaq olarmı? Ekzistensialist filosofların insan fəlsəfəsinin əsasında Sokratın insan haqqında fəlsəfi doktrinası dayanırdı. Unutmayaq ki, Sokrat sorgulanmayan həyat yaşanmaga dəyməz deyirdi. Əslində özün-özünü dərk et fəlsəfəsindən qaynaqlanan bu deyim bütün insan düşüncəsini bir istiqamətə – insanın daxili dünyasının kəşf etməsinə yönəlirdi. Yəni də qeyd edə bilərik ki XX yüzillikdə yaşamış olan gərəklilikləri diqqətə alan varlıq fəlsəfəsinin üzərinə hansı yükün düşdüyünü tam dərk etmək mümkündür. Vicdan və vicdansızlıq həqiqət və yalan mərhəmət və qəddarlıq müasir dünyada bir birini üstələyir sualları ekzistensialist filosofların fəlsəfi sistemlərin üçün bir araşdırma mövzusu idi. Bütün fəlsəfə tarixi boyunca insan bu və ya digər dərəcədə fəlsəfi predmetin çıxış nöqtəsi, onun dayığıdır. Ekzistensialistlər göstərir ki, insanda baş verən bütün dəyişikliklər xarici və mexaniki təsirlərin deyil, onun həyatı və daxili prinsiplərinin nəticəsidir.

Qədim insanlar filosoflara inanaraq onların dediklərini və qoyduğu həyatı prinsiplərini meyar kimi qəbul edirdilər. Buna görə də qədim filosoflar cəmiyyət qanunlarını öz təfəkkür süzgecindən keçirməklə öz qanunlarında cəmiyyətə diqqət etmək iqtidarında idilər. Filosoflar müdrik insanlar idilər. Müdrik gözəllik və ağıl qanunlarına əsaslanaraq insanların yaşamasını da bu əsasda görürdülər. Onların təbircə ruhiliyə və mənəviliyə bağlılıq insanın həyat prinsipidir. Bu prinsip əsasında insan özü ilə dünya arasında ünsüyyətin ən mükəmməl formasını yaradır. Bu baxımında ekzistensialist filosoflar fəlsəfi sistemlərində qədim dünyada mövcud olan insan probleminə bir daha baxılmasını tələb etdilər. Əlbəttə ki, ekzistensializm qədim dövr fəlsəfəsinin insan haqqında dəyərli düşüncələrini mənimsəməklə onu öz dövrlərindən çıxış edərək qiymətləndirirdilər.

Ekzistensializmin düşüncə tərzində əslində qədim dövr insan haqqında təlimlərin əsaslarını görə bilərik. Burada Buddanın həyat əzabıdır, Protoqorun insan hər şeyin meyarıdır, Sokratın fəlsəfə təbiətin deyil, insan mənəvi dünyasını öyrənməlidir fikirlərini xatırlatmaq yerinə düşərdi. Dərin ziddiyyətlərlə dolu olan XX əsr Ekzistensialist filosoflar üçün həll olunması lazım olan problemlərlə özünü təqdim edir.

Bildiyimiz kimi, qədim dünyada gözəllik estetik kateqoriya olmaqla, qədim filosofların ən çox önəm verdikləri anlayışdır. Gözəllik cəmiyyəti bir növ tərbiyələndirilməsi yolunda ən münasib bir vasitədir. Gözəllik – Platondan bəri kosmik harmoniyanın qarantı, insan azadlığının müsbət ictimai dəyərlərin inikasının rəmzi sayılır. Bununla bağlı olaraq biz qədim Yunan fəlsəfəsində gözəllik anlayışının məzmununa nə qədər yüksək önəm verildiyini görürük. Lakin 19 əsrdən etibarən bəşəriyyətin məruz qaldığı dərin böhranlar, inqilablar, müharibələr nəticəsində, dəyərlərdə baş verən köklü dəyişikliklər dünyada eybəcərliyin gözəlliyi üstələməsinə münbit şərait yaratdı. İnsanın sadələvcəsinə zəkaya hədsiz inamı onun gözəllik və harmoniyadan uzaqlaşmasına səbəb oldu. İnsanın zəkaya vurğunluğu onun təbiət üzərində hökmranlığından həzz alması onu bir növ təbiətdən uzaqlaşdırdı. İnsanın cəmiyyətdən və təbiətdən öz mahiyyətindən təcrid olunması kainatla harmonik əlaqələrini itirilməsi şəraitində, gözəllik anlayışının da öz əhəmiyyətini itirməsi reallığı yarandı. İkinci dünya müharibəsində faşist lagerlərinin mövcudluğu, insanların ölüm və ya ölüm qarşısında keçirdikləri təəssurat gözəllikdən deyil, eybəcərlikdən doğurdu. Xatırladaq ki, XX əsrin nəinki filosofları eyni zamanda, ədəbiyyatçıları, rəssamları da müasir dövrün reallığından kənar qalmamışdılar. Məsələn: Norveçli rəssam E. Munkun “Fəryad” əsərini göstərə bilərik. Rəssamın başlıca təcəssüm obyektini göz deyil, ağızdır. Yalnız bağırçı, qışırıq, çağdaş insanın mahiyyətini təşkil edən çilgən narahatçılığı uzaq çıxara bilər. Tablodakı özgələşmiş insanın keçirdiyi sarsıntılar və təlaş təsvir olunur. Ekzistensializm müasir mədəniyyət özgələşmənin, şərin əsas səbəbi kimi göstərilir. Əlbəttə ki, ekzistensialist filosofların əsas problemləri olan dünya qırğını, özgələşmə bəşəriyyətin düçar olduğu əzablar, kommunist və faşist həbs düşərgələri, bəşəriyyətin üstündən sovuşmamış nüvə qırğını və ekoloji faciənin təhlükəsini olduqca dəqiqliklə vurğulanmışdır.

Ekzistensializm fəlsəfəsi 20 əsrin bəşər sivilizasiyasının qarşısında ən böyük problemlərin həllinə çalışan bir təlim kimi çıxış edir. Onların fikrincə cəmiyyətin dəbdəbəsi insanın daxili aləminə dağıdıcı şəkildə nüfuz edir. Onun psixikasının strukturunu köklü şəkildə dəyişdirir. Ekzistensializm bəşəriyyətin və eləcə də insanın mənəvi böhranının kökünü texnikanın sürətli inkişafında görürdülər. Bəşəriyyətin öz əlləri ilə yaratdığı mexanizmlər məşinlərlə ona düşmən kəsilir.

Ekzistensializm əzəmətli insan fəlsəfəsində insan intellektinin dərinliyini deyil, bəşəriyyətin aktual həyat problemlərinin ön plana çəkilməsini tələb edirdilər. Ekzistensializm fərdin ölüm qarşısında keçirdiyi metafiziki narahatçılıq və duyduğu vahimə, qorxu həyəcan öz ifadəsini tapır. Kamyu belə belə qeyd edir: “Qorxunun hakimiyyəti altında olan insana dünya heç nə təklif edə bilməz” (2) Ekzistensializm iddia edir ki müasir insanla dünya arasında müdhiş bir özgələşmə baş verir. İnsanın intellektual qabiliyyətləri yaradıcılıq və dərk etmə qüvvəsi tükənir. İnsanın həyata dünyaya olan münasibəti öz bəşəri xarakterini itirir. Onlar müasir mədəniyyətin tənəzzülə doğru getdiyini sübut etməyə çalışırlar. Müasir insanın faciəsini əsrin iblisləşməsində kütləviləşməsində texniki tərəqqidə axtarırlar. Barret belə yazır: “İnsan yaratmaga qabildir, lakin nəzarət etməyə qabil deyildir.” (3) Ekzistensializm iddia edir ki, cəmiyyətdə heçlik rolunu oynayan kütlə hakimiyyəti can atır. O ruhilikdən, fərdilikdən uzaq bir varlıq idi. 20 əsr filosoflarının bəziləri məsələn,

Nitşedə , Şpenqlerdə, Xose Orteqa Qassete də müasir insanı nizamsız, ölçüsüz bir heclik hesab edirdilər. Ekzistensializm müasir cəmiyyətin inqilabi anlayışını verərək bildirir ki ,atom erası –yeni reallıq yaradır, bu reallığın nəticəsi olaraq insan dünya ilə özü arasında uygunsuzluq olduğunu anlayır .Nitşenin təbirincə desək , insan nəhayət özü ilə məşğul olmalıdır .From bildirir ki, müasir insan təfəkkürü bazar münasibətlərinə uyğun qurulub .Bir sözlə ekzistensialist filosoflar qeyd olunan problemlərə dərinlən yanaşmaqla fəlsəfənin eləcədə insanlığın narahatçılıqla qarşıladığı problemlərin həlli üzərində düşünməli olur. Problemlərin həlli onlardan yeni metod və yanaşma tələb edir. Onların metodunun mərkəzini sözsüz ki,insan təşkil edirdi .

İnsan həyatın ı memarı hesab edilirdi . Bu fəlsəfə insanı sözün həqiqi mənasında həm cəmiyyətin, həm gərəkliliyin xaotik q eyri nizam düzümündən azad edərək onu ən yüksək dərəcədə dəyərləndirdi. O, elə bir möhtəşəm varlıqdır ki onu zaman məhv edə bilməz .Müdrilikdə, ilahlilik də ,əbədilik də, ülvilikdə insanda birləşir. İnsan -zaman dialoqunda zamanı mənalandıranda məhz insan varlığıdır. Ona görə də ekzistensializm zamanı dəyişərək ona yeni məzmun verməyi bacaran insana bir çox üstünlük qazandırır .

Biz ekzistensialist filosofların fəlsəfəsi ilə tanış olarkən bu fəlsəfənin həm dinamikliyini ,həm də gərəkliliyə inadkar olmasını görürük .Bütün ekzistensialist filosoflar qətiyyətlə insanı yeni ampulada öyrəndirdilər.

Tarixə və ya zamanəyə mütəbiiq olmayanlar insanın inadcıl fəaliyyəti ilə rədd edilir. Biz görürük ki , ekzistensializm ağılsızlıq və absurd həyadan irəli gələn hər bir uygunsuzluğa qarşı çıxmağı bacarır.Bu cür dinamik və möhtəşəm fəaliyyət inkar etmək bacarığını fərdə bəyan edir.Buna görə də inkar şüuru ekzistensialist filosoflar üçün çox əhəmiyyətli səciyyə daşıyır.. Çünki inkarın nəticəsində qiyam şüuru yaranır.

İnsanın və onun şüurunun xoş məqamla dəyişdirilməsi günümüzdə diqqət yetirilən problemlərdəndir .Müasir insanlığın əksər bəlalərinin səbəbi onların özünüdərkəndən xeyli uzaq olmaları ilə şərtlənir . Yaspersin qiymətli aforizmini xatırlayaq .”Dünya nədirsə odur insan nədirsə ,o deyildir “ (4) Ruhiliyin və müdrikliyin itirilməsi insanda özünüdərk prosesini ləngidir. Xarici aləmin dərki prosesində insanın əldə etdiyi uğurlar elmləri o cümlədən fəlsəfəni də insandan uzaqlaşdırmışdır. İnsan idarəni genişləndirməklə nəticə etibarilə gərəkliliyə rəasional münasibətlə yanaşmağı ön plana aldı . Lakin mövcud olan idrak həqiqi idrak mıdır? bu məsələ filosofları çox düşündürən problemdir. Sokrat biliksizliyi cahillik hesab etdərək əslində insanlığın parlaq gələcəyinin biliyin təntənəsində görürdü . Sokrat hec kim bilərəkdən kimsəyə pislik etməz fikrində tamamilə haqlı idi . Əslində bizim idrak dediyimiz həqiqi biliyə aparmalıdır.Lakin təsüflər olsun ki , savadlı bilikli cahillərin təqdim etdikləri elm, düşüncə sistemləri insanın idrak və biliyinin inkişaf hədlərini şübhə altına alır .

Tarixi təcrübə gösrərir ki insan ın mənəvi aləminin təmizlənməsi üçün onun hərəkət və fəaliyyətini səmərəli olmalı ,əxlaqi biliyə doğru istiqamətlənməlidir.Qeyd olunmalıdır ki , azadlıq və xöşbəxtliyin özünüdərk məsələləri yalnız fəlsəfə ilə təmin edilə bilər. İnsanın əzəli arzusuna çevrilən xöşbəxtlik onun özünü dərk etdiyi yoldur . Fəlsəfə ruhi qüvvə ,intellektual enerji mənbəyi axtarır tapmaqda insana kömək edən başlıca vasitələrdən biridir .

Qədim Şərq fəlsəfəsi özünüdərkə nisbətən daha çox diqqət ayırmışdı. Şərqin əsas ideyalarına çevrilən özünüdərk məsələsi həqiqəti, harmoniyayı ,nizamı təmin etməyə əsaslanır. Şərq eləcədə, İslam aləmində özünüdərk sirlı möcüzəli bir enerji rolunu oynayır. İslamın qəlbini təşkil edən özünüdərk . şüuru elmin tərəqqisinin özünüdərk olduğuna hec bir şübhə etmir. Qədim Şərqin vəİslamın düşüncə strategiyasını təşkil edən özünüdərk idraki fəaliyyətin əsasını təşkil edir. Orta əsr İslam fəlsəfəsindən aydın görünür ki elm insanın maariflənməsi onu cahillikdən ayırmaqla ən yüksək zirvələrə çatdırmağa xidmət edir. Orta əsr filosoflarının dünyagörüşünün əsasını əxlaq problemləri cəlb etdiyindən on lar insanın daxili zənginliyi nin öyrənilməsinə ciddi diqqət yetirirdilər . O rta əsr filosofları eləcədə Azərbaycan filosofları ən yüksək keyfiyyət kimi elmi biliklərə yiyələnməyi təbliğ edirdilər. Şərq n insan konsepsiyası daha dolğun daha kamildir. Şərq təfəkkürü üçün insan və təbiət bir birinə qarşı qoyulmamalıdır. İnsanın Allahın yaratdığı ən ali varlıq olması fikrinə Şərq dünyası böyük bir ehtirasla inanırdı . Eyni zamanda insan bu bilik və sirlərin Allaha aid olduğuna şübhə etməyərək idrakını dünya sirlərinin öyrənilməsinə yönəldir .Şərqin ideali insanın mənəvi kamilliyə çatması ,Qərbin ideali isə insanın təbiət üzərində hakim mövqə qazanması olmuşdur .

Buna uyğun olaraq təbiət elmləri əsasən Qərbdə inkişaf etmi, Şərqdə isə hikmət ,mənəviyyat məsələləri ön pəndə olmuşdur .Deylənlərdən belə nəticəyə çıxarmaq olar ki, insana verilmiş əqlin hansı formada istifadə olunması maraqlı doğuran məsələdir . Lakin təsüflər olsun ki , mədəniyyətin tərkib hissəsi olan elm cəmiyyətin dünyagörüşünün zənginləşməsi yolunda müsbət nəticələr vermədi, Elmin inkişaf dinamikasını izləyərkən insa n mövcudluğunun mənzərəsini analiz etməklə biz elmi konseptual sistemlərdə boşluqların olması nəticəsinə gəlirik. Qloballaşma dövründə sosial siyasi problemlərin kəskin xarakter daşmasıilə əlaqədar insanın kamilləşməsinin nə dərəcədə önəm daşmasına hec bir şübhə yoxdur .Texnika ,maşınlar ələmi insanı sürət formulasına tabe edərək onun hərəkət sürətini dağıdıcı və xaotik etməyə qadirdir. Filosofların fikrincə ,azadlıq determinə olunmaqla mükəmməl reallıq yaradır .Lakin istər zəkanın ,istər tərəqinin istərsədə ,azadlığın limiti artıq məlum deyildir .Konfutsinin qızıl mərkəz anlayışının mənası itirilmiş ,azadlığın və elmi fəaliyyəti in aqlasız oyunlarına meydan açılmışdır .Zəka və dərkedilməmiş azadlıq qorxusu insan mövcudluğunu ciddi şəkildə narahat etməyə başlayır. Texnika “mən” anlayışını “biz” anlayışılı əvəz edir. Maraqlı məsələlərdən biri bundan ibarətdir k,texniki aparatın nəticəsi olaraq sərhədlərin bir birinə qovuşması, mədəniyyətlərin ram edilməsi özəl ,fərqli təkə nə varsa hamısını aradan qaldırmağa müyəsər olur .Fərdiliyin itirilməsi standart düşüncələr və meyarlar yaradır. Filosoflar ,sosioloqlar, psixoloqlar bu problemə etinassız qalınaraq dövrün gətirdiyi xaosun səbəbini araşdırmağa və təhlil etməyə cəşirlər . Məsələn , Xose Orteqa i Qasset müasir cəmiyyətin kütlə psixologiyasına hakim olmasını qabardaraq kütlənin icərisində şəxsiyyətin məhv olması və fərdiliyinin itirilməsi təhlükəsi ilə qarşılaşdığını sübut edirdi . O,belə yazır :”Kütlə

xüsusi dəyərdən məhrum olan çoxluqdur .”(5)Beləliklə , gördüyümüz kimi fəlsəfədə insan probleminin mahiyyəti və mövcudluğu tarixən filosofların diqqətini cəkmışdi. Bu problemin müasir dövrdə əhəmiyyəti və aktualığı isə filosoflara problemə yenidən baxılmasını tələb edir .Hesab edirik ki ,insan probleminin dərinliyinə varan fəlsəfi təlimlər icərisində ekzistensializmin xüsusi bir yeri var .Beləki , söylənilən problem ekzistensializm cərcivəsində daha məzmunlu və sistemətik öyrənilərək intellektual sferada geniş oxucu kütləsini özünə cəlb etmişdir .Fəlsəfə tarixində insanı narahat edən və onun dünyaya olan münasibətini ekzistensializm qədər dəyərləndirən fəlsəfəyə rast gəlmək mümkün deyil .

Ədəbiyyat siyahısı

- 1.Философия религии К.Ясперса. Ленинград, 1982стр.31
2. W.Barret Irrational. Man N.Y.1958 p.57
- 3.А. Камю. Творчество и свобода .С.44.
- 4.F.İsmaylov Seçilmiş əsərləri 5 cilddə ,səh 419 .
- 5.Х.Ортега и Гассет .Восстание масс.ВФ,1989,Стр.120 ,

Acar sözlər :İnsan , müasir ,cəmiyyət ,texnika , ekzistensializm, elm

РЕЗЮМЕ

В то время, когда человечество находится в опасности самоуничтожения и находится в состоянии нравственного кризиса, в сознании людей возникает потребность утверждения приоритета общечеловеческих ценностей и идеи взаимозависимости мира. Разум, разрушающий мир и человечество, творит то, что человеческая душа поработается. В этом смысле идеи экзистенциальной антропологии совместимы с потребностями развития современного человека.

SUMMARY

At a time when humanity is in danger of self-destruction and in a state of moral crisis, there is a need in the minds of people to affirm the priority of universal values and the idea of interdependence of the world. The intellect, which is destroying the world and humanity, creates the fact that the human soul is enslaved. In this sense, the ideas of existential anthropology are compatible with the developmental needs of modern man presented.

RƏYÇİ; dos. L.Ələkbərova